

Особливості профілів фрустраційного реагування сучасних підлітків

Анотація. Визначено особливості фрустраційних реакцій учнів підліткового віку. Розкрито основні параметри типів і напрямків фрустраційного реагування школярів середньої та старшої ланки. Здійснено системний аналіз тенденцій та паттернів фрустраційних реакцій учнів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей.

Ключові слова: фрустраційні реакції, паттерни, підлітки, вікові особливості.

Крипак В.В., Прахова С.А. Особенности профилей фрустрационного реагирования современных подростков.

Аннотация. Определено общие и отличительные особенности фрустрационных реакций учеников подросткового и раннего юношеского возраста. Раскрыты основные параметры типов и направлений фрустрационного реагирования школьников средней и старшей ланки. Осуществлен системный анализ тенденций и паттернов фрустрационных реакций учеников с учетом возрастных и индивидуальных особенностей.

Ключевые слова: фрустрационные реакции, паттерны, подростки, возрастные особенности.

Kripak V.V., Prakhova S.A. The features of profiles of frustrstion reaction of modern teenagers.

Summary. There are determined the features of frustration reactions of pupils of teens. The basic parameters of types and directions of frustration reaction of students of middle and senior groups are revealed. It is carried out the system analysis of the tendencies and patterns of frustration reactions of students taking into account age and individual characteristics.

Keywords: frustrstion reaction, patterns, modern teenagers, age features.

Постановка проблеми. Кризові явища, які спостерігаються у житті сучасного українського суспільства роблять школярів потенційно уразливими до впливів різного роду фруструючих обставин. Від реакцій учнів на негативні фрустраційні та стресові ситуації залежить їх соціальне благополуччя і психологічна рівновага. Це визначає один з важливих напрямків роботи шкільного психолога - діагностику факторів виникнення потенційних фрустраційних станів учнів. Особливо це стосується підлітків, які в силу своїх вікових особливостей часто реагують на змінні умови життя досить емоційно, а інколи і відверто негативно. Така їх позиція є протилежною до фрустраційної толерантності і може мати досить складні наслідки для психіки дитини.

Результати теоретичного дослідження. На сьогоднішній день сфера психічних станів продовжує бути недостатньо вивченою областю психології, що можна пояснити специфікою її проміжного становища в загальній структурі психічних явищ. Аналіз значної кількості робіт присвячених вивченню фрустраційних станів дає можливість вважати їх частиною складного структурно-системного утворення, що має циклічний характер, який полягає у багаторівневому і складному процесі переходу від фрустрованості до стану фрустрації. Проблема вивчення фрустраційних станів обумовлена рядом методологічних труднощів, які незмінно виникають в процесі пошуку оптимальних методів реєстрації і вивчення вельми складних зовнішніх і внутрішніх змін, що активізуються у процесі систематичного повторення фрустраційних станів.

Методика та процедура дослідження. Експериментальне дослідження проводилось на базі двох навчальних закладів м. Кривого Рогу (Криворізька

загальноосвітня школа № 69, Криворізький науково-технічний металургійний ліцей № 16). У якості основної методики для вивчення особливостей реакцій учнів на невдачу і способи виходу із ситуації, яка перешкоджає діяльності або задоволенню потреби особистості був використаний тест «малюнкової фрустрації» С. Розенцвейга. Серед чисельних модифікацій даної методики нами було обрано класичний варіант тесту «Rosenzweig Picture – Frustration Study» в адаптації Н. Тарабріної.

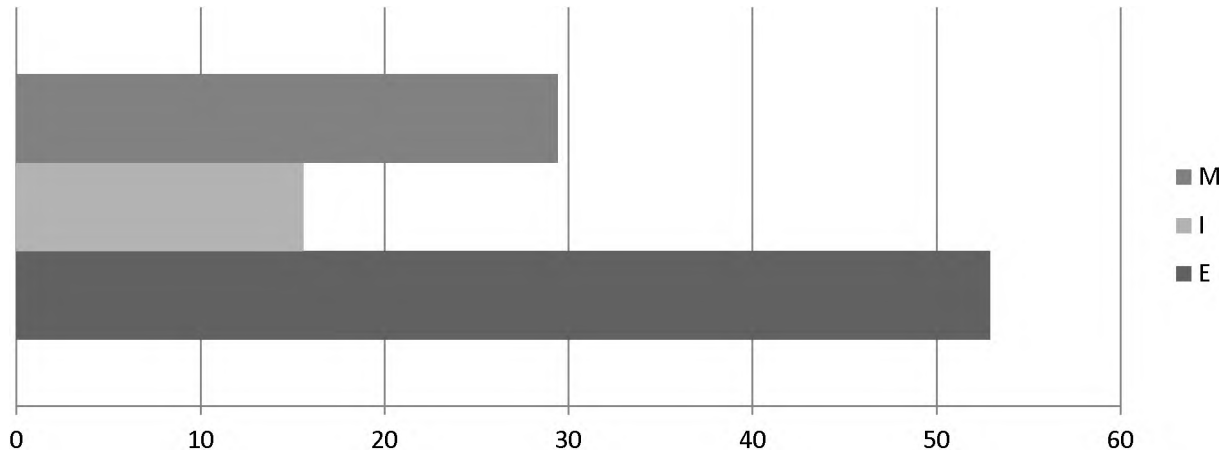
Розроблений С. Розенцвейгом тест належить до класу проєктивних методик і передбачає діагностику особливостей поведінки учнів у фрустраційних ситуаціях [1, с. 6]. Тест «PF-stady» направлений на виявлення індивідуальних способів поведінки у фрустраційних ситуаціях, які повсякчас виникають у процесі соціальної взаємодії людини з оточуючим світом. Данні методики, у поєднанні з результатами дослідження інших психологічних характеристик, можуть слугувати одним із показників конструктивного, або, навпаки, неконструктивного розвитку особистості [8]. У зв'язку з цим, результати тестування представляють інтерес не лише в діагностичному плані, але й як один із чинників проведення психокорекційної й розвивальної роботи з підлітками.

Процес обробки статистичних даних передбачав чотири послідовні стадії: 1) побудова профілів фрустраційного реагування; 2) оформлення зразків; 3) аналіз наявних тенденцій; 4) інтерпретація та узагальнення результатів. Особливу цінність у контексті нашого дослідження мало визначення сумарного профілю реакцій, що розглядається як основний показник, який відображає характерний для певної особи спосіб реагування на фрустраційну ситуацію [1, с. 27].

На основі профілю числових даних для кожного учня було складено три основних і один додатковий зразок. Перший виражає відносну частоту різних напрямків відповідей, незалежно від їх типів (екстрапунітивні, інтрапунітивні та імпунітивні відповіді розставляються у порядку їх убубання). Другий зразок виражає відносну частоту типів відповідей незалежно від їх напрямків (перешкоджаюче-домінантні, самозахисні, потребово-наполегливі). Третій зразок виражає відносну частоту трьох факторів, які зустрічаються найчастіше, незалежно від типів і напрямків відповідей. Четвертий додатковий зразок включає порівняння відповідей екстрапунітивного та інтрапунітивного характеру у ситуаціях «перепони» і ситуаціях «звинувачення» [7].

Із метою визначення ступеню мінливості реакцій учнів проводився подальший аналіз тенденцій на основі вивчення листа відповідей з якого видно наскільки часто змінюються типи і напрямки реакцій школярів на різні фрустраційні ситуації [8]. Тенденція виявляється показовою тільки в тому випадку, якщо міститься щонайменше у чотирьох відповідях і має мінімальну оцінку $\pm 0,33$.

Аналіз результатів дослідження. Кількісно-якісний аналіз результатів дослідження на загальній вибірці учнів ($N = 102$) показав явне переважання екстрапунітивних реакцій (52,9 %) самозахисного та перепоново-домінантного типів (рис. 1.1.).

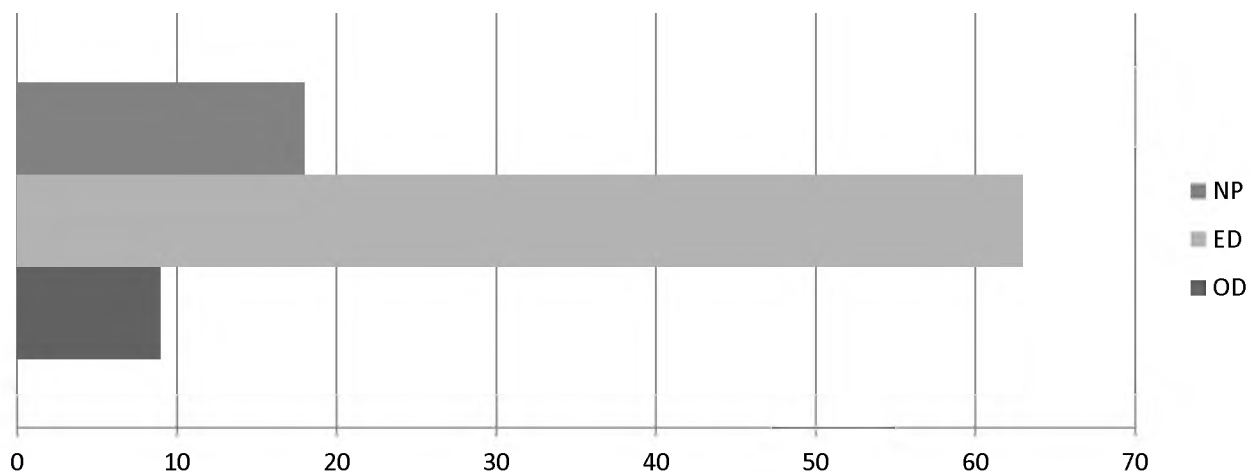

Рис. 1.1. Діаграма напрямків фрустраційного реагування підлітків

Цей показник вказує на те, що більшість підлітків засуджують зовнішню причину фрустрації, в їх відповідях підкреслюється ступінь фруструючої ситуації, іноді розв'язання останньої вимагають від іншої особи.

Наступний за значимістю показник припав на імпульсивні реакції - 32 % учнів відповіли в імпульсивній манері, тобто такій де фруструюча ситуація розглядається як дещо несуттєве і незначне у житті людини. Передбачається, що вона вирішиться сама собою і будь-яке звинувачення оточуючих або себе є повністю відсутнім. Найменший відсоток (15,6 %) складають учні у відповідях яких переважали інтраімпульсивні реакції. Такі реакції спрямовані на самих себе і передбачають прийняття особистістю провини або ж відповідальність за виправлення складної життєвої ситуації.

За типами реакцій (рис. 1.2.) абсолютну більшість мають самозахисні реакції (64 %), які проявляються в активності особистості у вигляді засудження іншого, заперечення або визнання власної провини і повністю спрямовані на захист власного «Я». У 20 % учнів переважає тип реакцій, який визначається як потребово-наполегливий, тобто в їх відповідях простежується прагнення знайти конструктивне розв'язання конфліктної ситуації в формі сподівання, що час і нормальний хід подій сам вирішить проблемну ситуацію.

Рис. 1.2. Діаграма типів фрустраційного реагування підлітків

Аналіз даних показав, що для пі сучасних підлітків характерним є неконструктивне реагування на фрустраційні ситуації. Поєднання домінуючого «Е» напрямку і самозахисного «ЕD» типу реакцій характеризується агресивними проявами із використанням звинувачень оточуючих і активним невизнанням власної вини.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Реалії сьогодення потребують від сучасного підлітка включення в розгалужену систему суспільних відносин та сформованості таких якостей як соціальна адаптованість, впевненість у собі, стійкість до стресів та вміння конструктивно реагувати на фрустраційні ситуації, які є невід'ємною частиною життя сучасного суспільства. Однак, як показують результати нашого дослідження, абсолютній більшості підлітків притаманні неконструктивні профілі фрустраційного реагування, що робить цю проблему актуальною для шкільних психологів і перспективною для розробки корекційних психологічних програм у напрямку конструктивізації реакцій учнів у фрустраційних ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Данилова Е. Е. Детский тест «рисуночной фрустрации» С. Розенцвейга. Практическое руководство / Е. Е. Данилова. – Москва : Московский городской психолого-медико-социальный центр, 1997. – 102 с.
2. Климова А. А. Трансактная версия фрустрационного теста С. Розенцвейга как техника диагностики личности / А. А. Климова // Перспективы науки. – 2010. – № 3. – С. 24 – 29.
3. Лубовский Д. В. О применении теста фрустрации Розенцвейга в школьной психодиагностике / Д. В. Лубовский // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 151 – 154.
4. Тіхонова М. І. Індивідуально-психологічні фактори емоційної дезадаптації дітей молодшого шкільного віку / М. І. Тіхонова // Психологія : зб. наук.праць. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – Вип. 20. – С. 180 – 190.
5. Чернобровкин В. Н. Диагностика фрустрационных реакций педагогов / В. Н. Чернобровкин, В. А. Чернобровкина. – Киев : НПЦ Перспектива, 2000. – 73 с.
6. Якунин В. А. О связи психических состояний и свойств личности / В. А. Якунин // Психология состояний : хрестоматия / ред. А. О. Прохоров. – Санкт-Петербург : Речь, 2004. – С. 178 – 183.
7. Ясюкова Л. Я. Фрустрационный тест Розенцвейга диагностика реакций в ситуациях конфликта: методическое руководство / Людмила Аполлоновна Ясюкова. – Санкт-Петербург : Имятон, 2007. – 128 с.
8. Rosenzweig S. The Rosenzweig picture-frustration study, children's form / S. Rosenzweig // Projective techniques with children. – New York, 1960.